

A fizikai (társadalmi) távolságtartástól a társadalmi szolidaritásig

Járványidőszaki fokozott veszélyeztettség Magyarországon és Európa más országaiban a fizikai és lelki egészség, továbbá a társas kapcsolatok és a szubjektív jólét szempontjából

Grünhut Zoltán
tudományos munkatárs, KRTK RKI

Bodor Ákos
tudományos munkatárs, KRTK RKI

2020. május
Budapest

Bevezetés

Politikai-közéleti diskurzusaink gyakori fogalmává vált a COVID-19 vírus okozta világjárvány elszabadulása óta a „társadalmi távolságtartás”, vagyis annak fontossága, hogy embertársainktól biztonságos távolságban maradjunk, s ezzel próbáljuk lassítani a vírus terjedését. Talán helyesebb lenne ezt a kényszerű „fizikai távolságtartásnak” hívni, s ezzel megelőzni bármiféle hamis jelentéstartam közvetítését, ugyanis sem a társasági érintkezéseket – legfeljebb azok bizonyos formáit és elemeit –, sem a társadalmi összetartozást nem szabadna a járványidőszaki intézkedéseknek károsan befolyásolniuk. Sőt, éppen most mutatkozik a legnagyobb igény aktív társadalmi részvételre, összefogásra, áldozat- és felelősségvállalásra. Indokolt figyelmeztetni az embereket fizikai távolságtartásra, de ugyanennyire fontos hangsúlyozni a társadalmi szolidaritás jelentőségét. Merthogy a járvány következményeitől, noha eltérő mértékben, de mindannyian érintettek vagyunk. Egyesek többé, mások kevésbé veszélyeztetettek, minél inkább elhúzódik azonban a járvány, annál jelentősebbek lesznek a gondok, amelyekkel társadalomként kell megbirkóznunk.

Írásunk célja mindezek tükrében az, hogy különböző szempontok szerint feltérképezzük a COVID-19 vírus okozta világjárvány miatt fokozott veszélyeztetettségű társadalmi csoportokat. A veszélyeknek való kitettség beazonosításához egy kompozit mutatószámot használunk, amely többféle változót foglal magában. Ezek alapvetően négy dimenzióra referálnak, azaz a veszélyeztetettség négy kiemelt területét különböztetik meg, amelyek a következők: testi egészség, lelki egészség (mentálhigiéniá), társas kapcsolatok, valamint szubjektív jólét (a háztartás jövedelméből való boldogulás megítélése). Az egyéni jóllét és jólét e dimenzióira a járvány mind, egyaránt komoly fenyegetéssel van. Tudnunk kell tehát, hogy kikre, legalábbis milyen arányú, jellemzően milyen összetételű csoportokra szükséges odafigyelni a járványkezelés egészségügyi feladatainak kiemelt súlya ellenére sem elhanyagolható szociális gondoskodás-ellátás, illetve jövedelemtámogatás-segélyezés során.

Dolgozatunkban nem törekszünk ajánlások, javaslatok megfogalmazására. Vállalásunk pusztán annyi, hogy az átfogó helyzetelemzéshez valamiféle inputokat és impulzusokat nyújtunk. Ezt azonban sajátos módon igyekszünk megtenni, amennyiben a járvány miatti veszélyeztetettséget nem ún. kemény adatok tükrében, hanem egyéni válaszadók szubjektív percepcióira támaszkodva mérjük fel. Az adatok az *European Social Survey* (ESS) legutóbbi négy hullámának (2010–16) összevont adatbázisából származnak.¹ Ez lehetővé teszi reprezentatív, nagymintás lakossági adatok másodelemzését, illetőleg nemzetközi összehasonlítását, ami segít tisztábban látni, hogy a veszélyeztetett csoportok számaránya miként alakul az egyes országokban. Önmagában persze ez még nem tekinthető új megközelítésnek, mivel az elmúlt időszakban több ilyesféle mű is napvilágot látott a hazai tudósközösségben (vö.: Albert & Dávid 2020a, 2020b; Csizmadia & Illéssy 2020; Ferencz 2020; Messing & Ságvári 2020; Messing et al. 2020). Amiben dolgozatunk – ha nem is többet, de mindenképpen – valami mást akar hozni, az a veszélyeztetett csoportokba tartozó egyének – mondjuk így – általános profiljának és jellemző gondolkodásmódjának

---

¹ Az ESS egy nemzetközi összehasonlító vizsgálat, amely 2001-től kezdődően két évente nyújt különböző adatokat az európai társadalmak demográfiai sajátosságairól, politikai és közéleti preferenciáiról, továbbá jellemző értékeiről, percepcióiról, ideáiról, s attitűdjeiről.

alaposabb vizsgálata. Ezen sajátosságok feltérképezése által lényeges új ismerethez juthatunk a fokozottan veszélyeztetettekről, amelyet elsősorban e csoportok megszólítása, elérése vonatkozásában indokolt figyelembe venni.

Írásunk felépítésével, a vizsgálat menetével kapcsolatban a következőket érdemes megemlíteni. Először is egyesével áttekintjük a veszélyeztetettség szempontjából kiválasztott különböző dimenziókat, illetve azok változóit. Az elemzés első részében tehát azt fogjuk bemutatni – nemzetközi komparatív keretben –, hogy az adott, a COVID-19 vírus okozta járvány káros hatásai miatt még inkább nyomasztóvá váló kihívással (rossz egészségi állapot, boldogtalanság, magányosság, elégtelen jövedelem stb.) az összesség hány százaléka küzd. Külön megnézzük azt is, a 65 év feletti korosztályban – akikre nézve egyrészt az egészségügyi veszély jelentősebb, másrészt emiatt rendszerint speciális óvintézkedések vonatkoznak rájuk – milyen arányban vannak az ugyanezen nehézségekkel megbirkózni kényszerülők.

Ezt követően oksági összefüggésben próbáljuk feltárni, hogy a veszélyeztetettség állapotának háttérében milyen szociodemográfiai tényezők állhatnak magyarázó változókként. A dolgozat e szakaszában már csak a magyarországi veszélyeztetett társadalmi csoportokra fogunk koncentrálni, nemzetközi összehasonlítás nélkül. Célunk, hogy e csoportok tagjait még pontosabban beazonosíthassuk.

Végezetül pedig, szintén a magyarországi veszélyeztetettek esetében, valamivel részletesebben is megkíséreljük feltérképezni az érintettek általános profilját és jellemző gondolkodásmódját. Megvizsgáljuk ennek során azt, miként viszonyulnak embertársaikhoz, milyen percepciókkal bírnak az intézményi környezetük tekintetében, illetve miféle politikai-közéleti részvételi aktivitásokat mutatnak.

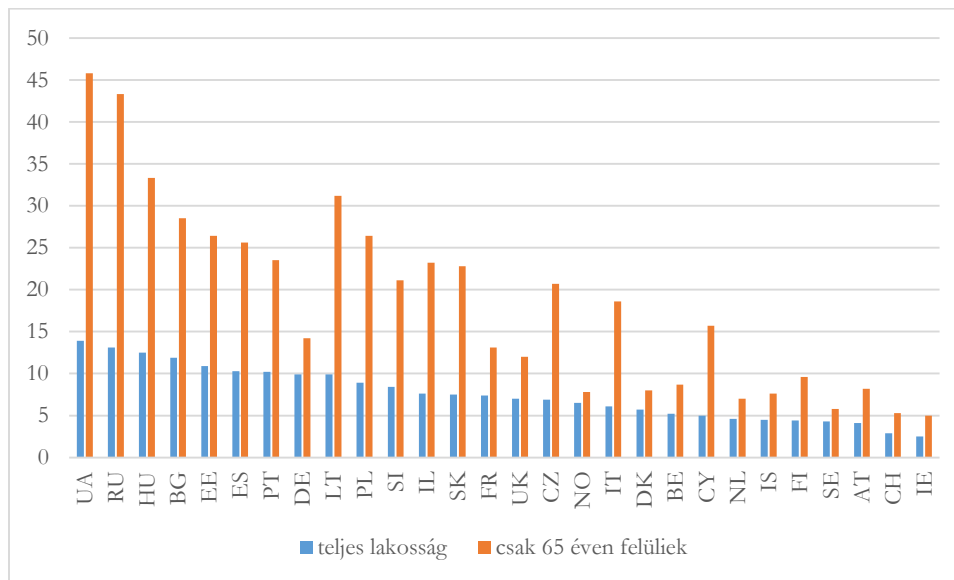
Összegzésképpen tehát még egyszer: az első két fázisban a veszélyeztetett társadalmi csoportok beazonosításával próbálkozunk, míg a harmadik feladatrészben pedig ezen érintettekhez vonatkozó egyfajta profilalkotással, hogy tudjuk, milyen policy stratégiákkal lehet őket könnyebben elérni, milyen kommunikációs logikákkal indokolt őket megszólítani, illetve milyen akciótervekkel érdemes próbálkozni a járványkezelés szempontjából (is) releváns részvételi bevonásuk végett. A javaslatalkotást nem tekintjük feladatunknak; a szakértői jellegű következtetések levonását, valamint az azokra alapozott gyakorlati továbbgondolások kidolgozását a szakterületi illetékesekre hagyjuk.

I. A veszélyeztetettség szempontjainak nemzetközi összehasonlító vizsgálata

1. Testi egészség

Először a testi egészség veszélyeztetettségét mérjük fel. E dimenzióhoz egyetlen változót fogunk megvizsgálni, amely az egyén általános egészségi állapotára, egész pontosan annak szubjektív megítélésére vonatkozik. Ezen „öndiagnózis” – függetlenül attól, hogy az orvosi szakvéleménnyel többé vagy kevésbé alátámasztott – valamilyen módon igazolt az egyén számára, kifejezi tehát azt, miként gondolkozik a válaszadó saját egészsége sérülékenységéről, illetve mennyiben bízik teste ellenálló képességében. Mivel a COVID-19 vírus okozta járvány – az eddigi tapasztalatok szerint – lényegesen fenyegetőbb a betegségekkel küzdő, legyengült és/vagy funkcionálisan károsodott szervezetű emberekre, így okvetlenül fontos képet kapni arról, a lakosság hány százaléka gondolja önmagáról, hogy az egészségi állapota rossz. Ennek felméréséhez a következő változót vizsgáltuk meg az ESS adatbázisából: „Milyen az Ön általános egészségi állapota?” A kérdőívben öt válaszlehetőség állt a megkérdezettek rendelkezésére: 1 – nagyon jó; 2 – jó; 3 – kielégítő; 4 – rossz; 5 – nagyon rossz. A válaszokat úgy kódoltuk újra, hogy az egészségügyi állapotukat jónak, de legalább kielégítőnek megítélőket (1-es, 2-es és 3-as opciókat választókat) elkülönítettük a saját egészségügyi állapotukról egyértelműen negatívan nyilatkozóktól (4-es és 5-ös válaszalternatívákat jelölőktől). Veszélyeztetettség szempontjából csak az utóbbiakat szűrtük ki.

Ábra (1). Rossz egészségi állapotúak aránya a teljes lakosság és a 65 éven felüliek körében (%)

Forrás: Az ESS (2010–16 közötti hullámainak) adatbázisát felhasználva szerzői szerkesztés

Az 1. ábra adatai szerint az írországi válaszadók mindössze 2,5%-a vélekedik úgy, hogy rossz az egészségi állapota, miközben Ukrajnában ugyanez az arány 13,9%. E két szélsőérték között oszlanak el a vizsgált 28 országból származó minták, leginkább az 5–10% közötti tartományban. Rossz egészségi állapotú a válaszadók kevesebb mint 5%-a három skandináv ország (Svédország, Finnország és Izland)

mellett, Hollandiában, Svájcban, Ausztriában, valamint – miként az már ismert – Írországra. Ezzel szemben Ukrajna mellett, Oroszországban, Magyarországon, Bulgáriában, Észtországban, Spanyolországban és Portugáliában is 10% feletti azok aránya, akik önmagukról úgy tartják: rossz az egészségi állapotuk. **A magyar adat (12,5%) a harmadik legkedvezőtlenebb a vizsgált nemzetek között.**

A 65 éven felüliek körében ugyanez a mutató a következőképpen alakul:

- Ahogyan az várható volt, általános tendenciaként minden ország esetében magasabb számarányokat látunk, mint a teljes lakosság körében (az idősebbeknek tehát általában rosszabb az egészségi állapotuk). Nincs 5% alatti hányad egyetlen országban sem.
- Két országban – Oroszországban és Ukrajnában – a megkérdezett 65 év feletti több mint 40%-a gondolja úgy, hogy rossz az egészségi állapota.
- A teljes lakosság vizsgálatánál használt adatinterpretációhoz hasonló, hármas tagolás úgy állítható fel: 10% alatti, 10–25% közötti, és 25% feletti számaránnyal bíró nemzetek. Ha ezt követjük, akkor a kategóriacsoportok közötti váltás a teljes lakossághoz képest a 65 éven felüliek körében nem jellemző. A legkedvezőbb kategóriacsoportba előrelépett két további skandináv nemzet (Dánia, Norvégia) és Belgium, míg a legkedvezőtlenebb csoportba visszacsúszott két kelet-európai ország: Litvánia és Lengyelország (Portugália a középső tartományba lépett fel).
- Érdeemes megvizsgálni az egyes országok tekintetében a különbség mértékét a 65 éven felüliekre, illetve a teljes lakosságra vonatkozó adatok között. Ez nem éri el a kétszeres értéket Belgium, Dánia, az Egyesült Királyság, Franciaország, Hollandia, Izland, Németország, Norvégia, Svájc és Svédország esetében. A legkisebb a különbség Norvégiában (7,8% a 65 éven felüliek esetében és 6,5% a teljes lakosságban) és Svédországban (5,8% és 4,3%). Ezzel szemben néhány országból származó mintákban a háromszoros értéket is meghaladja a rossz egészségi állapotú idősök aránya a teljes lakossághoz képest, így Cipruson, Csehországban, Izraelben, Litvániában, (kis híján) Lengyelországban, Olaszországban, Oroszországban és Ukrajnában – utóbbi két ország esetében már a teljes lakosság körében is nagyon magas volt a rossz egészségi állapotúak hányada.
- **Magyarország helyzete a 65 év felettiéknél is az egyik legkedvezőtlenebb a felmérésben részt vevő országok között (csak az orosz és ukrán adatok elkészeitőbbek): a válaszadók 33,3%-a gondolja úgy, hogy rossz az általános egészségi állapota.**

2. Lelki egészség

A második dimenzió a lelki egészség veszélyeztettségére koncentrál, egész pontosan annak két aspektusára: a boldogtanságra és a személyes életúttal való elégedetlenségre. A járványidőszak különböző módon terheli meg az egyén mentálhigiéniai egészségét. A mindenkire érintő testi fenyegetettség, a fizikai távolságtartás előírása, a személyes tér beszűkülése, az egyéni rutinok megváltoztatásának szükségese, a mindennapi tevékenységek rendjének felborulása, a társas érintkezések mérséklődése, az általános bizonytalanság, s még egy sor más tényező egyértelmű kihívást jelent az egyén pszichés egyensúlyára. Ezen a lencsén keresztül nézve érthető, hogy a boldogtalan és az önelégedetlenség állapota a

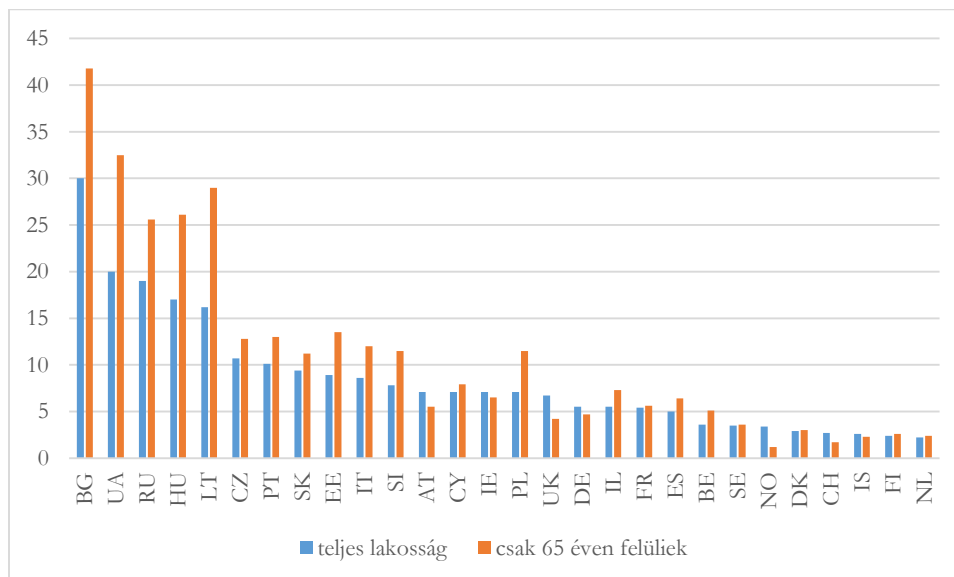
lelki egészség olyan instabilitásra utal, amely az adott egyén járványidőszaki veszélyeztetettségét mindenképpen fokozza.

(1) Boldogtalanság

A boldogtalanság érzése olyan csalódottságot és kilátástalanságot kifejező kedélyállapot, amely az elszennvedő mentálhigiéniai egészségét súlyosan aláássa. A boldogtalan úgy érzi, nincs önalakítási készségei birtokában, azaz nem tudja érdemben befolyásolni élete menetét: nem képes lépni abban az irányban, aki lenni szeretni, nem tudja azt tenni, amit legszívesebben csinálna. A reménytelenségig elkeseredő egyén nemcsak a rossz kedélyállapotát kiváltó ok/okok miatt, de már eleve a szomorúsága megváltoztathatatlanágából, s különösen annak önerőből történő látszólagos leküzdhetetlenségéből kifolyólag boldogtalanok érzik magukat. Vagyis olyan depresszív, de mindenképpen ahhoz közelítő állapotba kerül, ahol már nem az öröm, a jókedv, a pozitív élmények és tapasztalatok hiánya, vagy az ezeket beárnyékoló veszteségek, kudarcok és szorongások eluralkodása a legfőbb fenyegetés, hanem az egyén lelki meghasadásának a terhe, azaz a szubjektív önalakításról való lemondásnak az eshetősége (Haybron 2000, 2013).

Dolgozatunkban a boldogtalanságot a következő változóval mérjük: *Mindent egybevetve, mennyire érzi magát boldognak?* A válaszadók egy 0–10-es skálán fejezhették ki érzéseiket, ahol a 0 azt jelentette „Nagyon boldogtalan”, míg a 10 pedig azt, hogy „Nagyon boldog”. A különböző mértékben boldogtalanokat az 5 alatti, azaz a 0–4 közötti értéket választókkal azonosítottuk.

Ábra (2). A boldogtalanok aránya a teljes lakosság és a 65 éven felüliek körében (%)

Forrás: Az ESS (2010–16 közötti hullámainak) adatbázisát felhasználva szerzői szerkesztés

Egy átfogó, az interpretáció egyszerűségéhez szükséges összefoglaló jellegű besorolás szerint, a 2. ábrán közölt adatok tükrében a vizsgált országokat ismét csak három, a korábbiakhoz hasonló csoportra

lehet bontani. Az 5% alatti, az 5 és 10% közötti, illetve a 10% feletti tartomány látszik elválni, de utóbbiban különösen nagy szakadás van az egyes nemzetek mintái között. A legkevesebb boldogtalan válaszadó Hollandiában él (2,2%). Az 5% alatti boldogtalanokkal bíró országok között most is skandináv nemzeteket találunk még (Finnország, Izland, Dánia, Norvégia, Svédország), illetve Svájcot és Belgiumot. A legkedvezőtlenebb csoportkategóriába két ország mintája éppen csak beesik – Portugália és Csehország –, míg **Litvániában, Magyarországon és Oroszországban egyaránt 15 és 20% közötti a boldogtalanok aránya a megkérdezettek között, miközben Ukrajnában 20%, Bulgáriában pedig 30% ez a társadalmi hányad.**

A 65 év feletti körében inkább romlik a helyzet, ugyanakkor ez semmiképpen sem nevezhető általános tendenciának a vizsgált országok körében. Így például Norvégiában és Svájcban is 2% alatti a boldogtalanok aránya a mintába került idősök között, ami alacsonyabb, mint a legkedvezőbb összlakossági adat (2,2%) volt. Az említett két ország mellett, Ausztriában, az Egyesült Királyságban, Írországon, Izlandon és Németországban is kevesebb a 65 év feletti körében a boldogtalanok aránya, mint a teljes népességben. Ezzel szemben **lényegesen több az idősök között a boldogtalan Bulgáriában (41,8%; romlás: 11,8%), Litvániában (29%; romlás: 9,4%), Magyarországon (26,1%; romlás: 9,1%), Oroszországban (25,6%; romlás: 6,6%) és Ukrajnában (32,5%; romlás: 12,5%), vagyis a legboldogtalanabb nemzetek esetében.**

(2) Önelégedetlenség

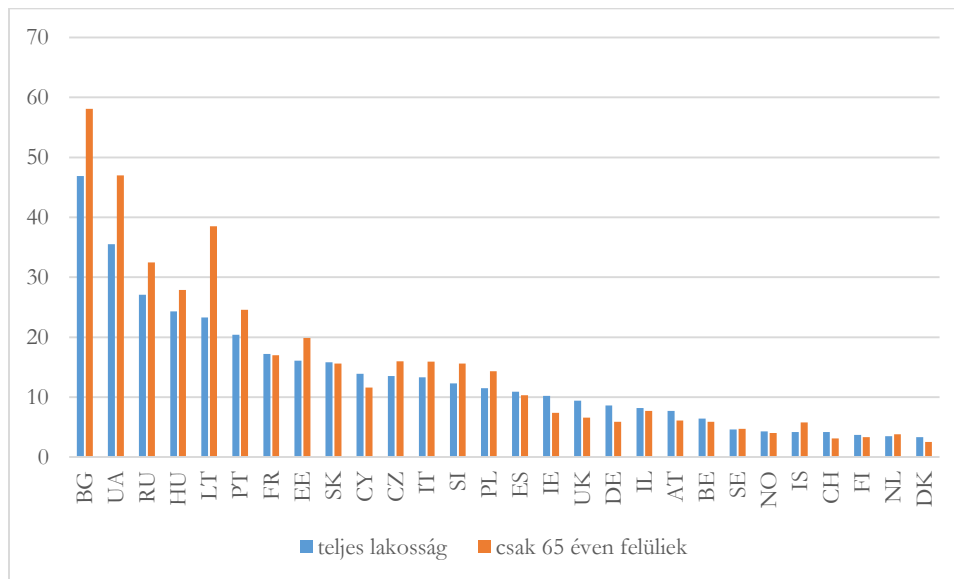
Az önelégedetlenség érzése sok szempontból hasonlít a boldogtalansághoz, ám részben a lelki egészség sérülésének, megroppolásának egy másféle aspektusát ragadja meg. Önelégedetlenséget akkor érez az ember, amikor mind az önbecsülését elveszíti, mind a társas érintkezéseiből leszűrt tapasztalata az, hogy mások nem ismerik el, nem tartják sokra a személyét és teljesítményeit. Ezek természetesen összekapcsolódó, egymást felerősítő negatív érzések, amelyek egyaránt fokozzák a kudarcélményt, mélyítik a kiegészég-motiválatlanság állapotát, aláássák a lemondást-feladást sürgető rossz belső késztetések elleni küzdelem, egyáltalában rombolják az egyén önképét. Az önelégedetlenség miatt hajlamossá válik az egyén, hogy önmagát leértékelje, illetve mások alá helyezze, hogy elnyomja vágyait, örömeit, vagy éppen fájdalmait és indulatait (Kekes 1982, 1988; Nozick 1989).

Dolgozatunkban az önelégedetlenséget a következő változóval mérjük: *Mindent összevetve mennyire elégedett mostani életével?* A válaszadók ezúttal is egy 0–10-es skálán fejezhették ki érzéseiket, ahol a 0 azt jelentette „Nagyon elégedetlen”, míg a 10 pedig azt, hogy „Nagyon elégedett”. A különböző mértékben elégedetleneket az 5 alatti, azaz a 0–4 közötti értéket választókkal azonosítottuk.

Az önelégedetlenség vonatkozásában is az eddigiekhez hasonló csoportbontásokat kapunk. Bár jellemzően magasabbak az értékek, mint a boldogtalanság esetében (talán a két fogalom között van is egyfajta fokozati különbség, amennyiben az önelégedetlenség kevésbé romboló, kevésbé depresszív kedélyállapotra utal), de még így is a skandináv országokban, Hollandiában és Svájcban nagyon alacsony az életútjával elégedetlenek aránya a teljes lakosságon belül; egyik nemzetből származó minta esetében sem éri el az 5%-ot. E mutató esetében az országok többsége az 5–15% közötti tartományba esik.

Minden ötödik-hatodik válaszadóra jellemző az önelégedetlenség Szlovákiában (15,8%), Észtországban (16,1%), Franciaországban (17,2%) és Portugáliában (20,4%). Ezek már mindenképpen magas számok. Ám **Magyarországon még ennél is kedvezőtlenebb a helyzet: hazánkban minden negyedik megkérdezett (24,3%) elégedetlen a mostani életével. Ismét csak Litvániával (23,3%), Oroszországgal (27,1%), Ukrajnával (35,5%) és Bulgáriával (46,9%) együtt vagyunk sereghajtók.**

Ábra (3). Az önmagukkal elégedetlenek aránya a teljes lakosság és a 65 éven felüliek körében (%)

Forrás: Az ESS (2010–16 közötti hullámainak) adatbázisát felhasználva szerzői szerkesztés

A 65 éven felüliek körében érdekes elmozdulási trendek tapasztalhatók. Körülbelül az országok fele esetében kedvezőbb az önelégedetlenség állapota, vagyis az idősebbeknél alacsonyabb, mint a teljes lakosság körében volt. Ezek az ország többnyire az európai kontinens nyugati feléhez tartoznak. Van néhány nemzet, ahol minimális a különbség. S jó pár ország akad, amelyeknél számottevő, esetenként drasztikus a romlás, azaz a 65 éven felüliek körében lényegesen több az önelégedetlenséggel küzdők aránya. Ez utóbbi országok döntő többsége egykoron a szocialista blokkhoz tartozott. **Magyarországon is rosszabb arányszámot kapunk az idősek esetében: 27,9% mondja azt, hogy elégedetlen a mostani életével. Ennél magasabb számot csak Oroszországban (32,5%), Litvániában (38,5% – a legdrasztikusabb romlás a teljes lakossághoz képest: 15,5%-os), Ukrajnában (47%) és Bulgáriában (58,1%) látunk.**

3. Társas kapcsolatok

Társas kapcsolatokra minden embernek szüksége van, még ha az érintkezések gyakoriságának igénye személyenként változó is lehet. Társas kapcsolatainkban nemcsak jó vagy rossz érzéseinket, pozitív

vagy negatív élményeinket, kedvező vagy kedvezőtlen tapasztalatainkat, illetve előremutató vagy hátráltató gondolatainkat osztjuk meg partnereinkkel, akár szubjektív reflexiók, vagy kritikai észrevételek, esetleg egyszerűen csak a meghallgatva lenni állapot végett, hanem a másik féllel való interakció során mindig megalkotjuk és újraalkotjuk is magunkat (Jaeggi 2014). Ezt tesszük egyrészt narratív formában azon önkifejezések által, amiket mondunk, amikről véleményt alkotunk, ahogyan elbeszéljük magunkat, illetve a magunk körül észlelt dolgokat, eseményeket, történéseket, összefüggéseket. Másrészt végezzük ezt performatív aktusok révén is, vagyis tetteinkkel, követett szokásainkkal, alkalmazott rutincselekvéseinkkel, megalkotott és felvállalt külső megjelenésünkkel, képviselt magatartásainkkal. Társas kapcsolatokra van tehát szükség ahhoz, hogy magunk lehessünk; hogy produkálhassuk azon tulajdonságainkat és ismérveinket, amelyeken változtatni szeretnénk, s reprodukálhassuk azokat, amelyeket megőrizni akarunk. A társas kapcsolatok nélkül maradó egyén nemcsak az embertársaihoz való viszonyulásait veszíti el, de az önmagához való reflexív és kritikai hozzáállás kapaszkodóit is (Honneth 2007). Különösen fontos szerepet töltenek be a társas kapcsolatok között a bensőséges kötődések, amelyek szeretet- és bizalomteljes közegében az egyén őszintébben tud odafigyelni a másikra, s így önmagára is. E veszélyeztetettségi dimenzió belülről ezért két változót is megvizsgálunk: egyrészt a társas elszigetelődést, amit egyedüllétnek, másrészt az intim kapcsolatok hiányát, amit magányosságnak hívunk alább.

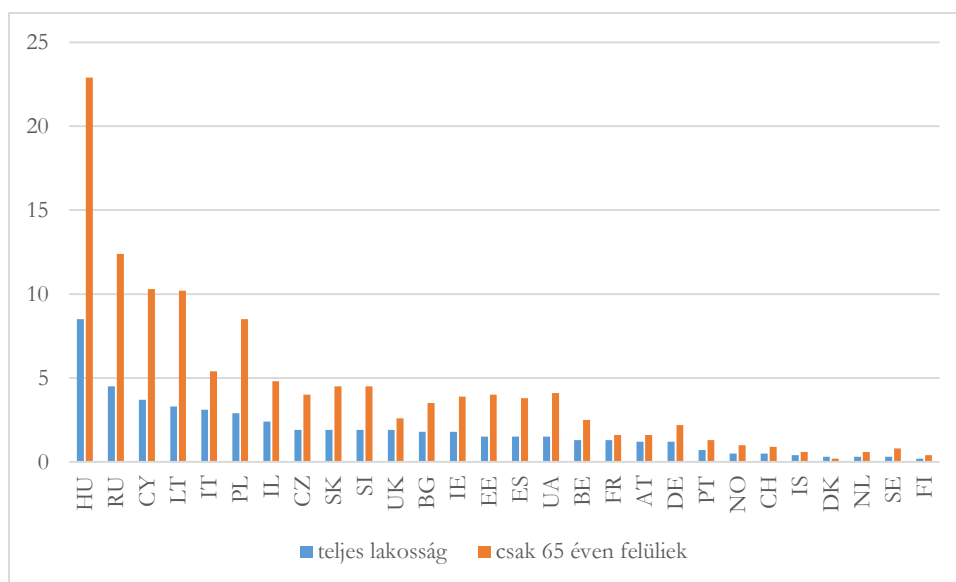
(1) Egyedüllét

Az egyedüllétet dolgozatunkban a következő változóval mértük: „*Milyen gyakran él társasági életet, jár össze, barátjaival, rokonaival vagy kollégáival?*” A megkérdezettek számára hét válaszlehetőség nyílt: 1 – soha; 2 – ritkábban, mint havonta egyszer; 3 – havonta egyszer; 4 – havonta többször is; 5 – hetente egyszer; 6 – hetente többször is; 7 – minden nap. A válaszokat úgy kódoltuk újra, hogy az 1-es opciót kiszűrtük, mint azokat, akik egyáltalán nem élnek társasági életet, míg az összes többi alternatívát együtt kezeltük, mondván ezen emberek bizonyos szintű társasági életet élnek mindennapjaik során. Vagyis az egyedüllét veszélyeztetettsége szempontjából csak azokra fókuszáltunk, akik saját bevallásuk szerint soha nem élnek társasági életet.

Az alábbi, 4. ábrára tekintve azt látjuk, hogy az országok egynegyedében az egyedüllét veszélyeztetettségének kitett válaszadók aránya az 1%-ot sem éri el a teljes lakosság körében, de általában a felmérésben résztvevő országok majdnem háromnegyedében igen alacsony, 2% alatti ez az érték. Sajnos a magyar minta **ezzel szemben kiugróan magas értéket mutat: 8,5% azok aránya, akik társas elszigeteltségben, egyedüllétben élnek.** A sorrendben második legrosszabb, Oroszország esetében is közel fele akkora ez a szám.

A 65 éven felülieknél általában kedvezőtlenebb a helyzet: bár még mindig van számos nemzet (az összes közel egynegyede), ahol 1% alatti a megkérdezett idősök között az egyedüllétben élők aránya, de jellemzően inkább 1 és 5% közötti a megoszlás (ebbe a tartományba esik az országok többsége). Olaszország (5,4%), de különösen Lengyelország (8,5%), Litvánia (10,2%), Ciprus (10,3%) és Oroszország (12,4%) példája már inkább aggasztó (ezen országok e mutató szerint már a teljes lakossági mintán is kedvezőtlen pozíciót foglaltak el). **Magyarországon a helyzet azonban ennél is problémásabb: nálunk minden negyedik-ötödik idős válaszadó (22,9%) a társas kapcsolatok szempontjából elszigeteltségben, az egyedüllét veszélyeztetettségének kitetten él.**

Ábra (4). Az egyedülállónak kitett emberek aránya a teljes lakosság és a 65 éven felüliek körében (%)

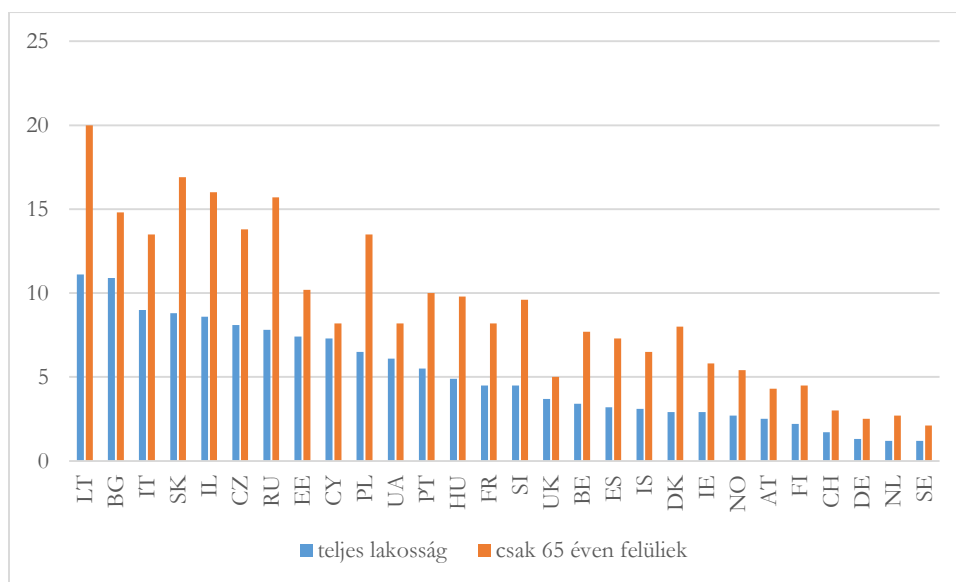

Forrás: Az ESS (2010–16 közötti hullámainak) adatbázisát felhasználva szerzői szerkesztés

(2) Magányosság

A magányosságot az intim kapcsolatokon keresztül azonosítottuk. Ehhez a következő változót használtuk fel: „Hány olyan személy van – ha van ilyen –, akivel meg tudja beszélni személyes, legbensőbb magánügyeit?” E kérdésre a válaszadók egy számértékkel feleltek. Mi csak azokat szűrtük ki magányosakként, akik azt mondták: nincs egyetlen egy olyan ember sem, akivel megbeszélhetnék a legbensőbb magánügyeiket.

Ábra (5). Magányosak aránya a teljes lakosság és a 65 éven felüliek körében (%)

Forrás: Az ESS (2010–16 közötti hullámainak) adatbázisát felhasználva szerzői szerkesztés

Az egyedüllét és a magányosság nem teljesen átfedésben lévő állapotok. Sokan élhetnek úgy társas elszigetelődésben, másokkal való közvetlen találkozás, fizikai kontaktus nélkül, hogy közben az érintkezés valamilyen formáját azért igyekeznek fenntartani egy vagy több közeli családtaggal, rokonnal, esetleg baráttal. Ezt adja vissza a mondás, miszerint „egyedül vagyok, de nem vagyok magányos”. Jellemzően azonban az egyedüllét, igenis, nagyon behatárolja, illetve erősen leszűkíti az így, fizikai érintkezés-interakció nélkül fenntartható, ráadásul még intimnek is nevezhető személyes kapcsolatokat. Ennek tükrében nem meglepő, hogy az 5. ábra adatai szerint általában többekre jellemző a magányosság, mint az egyedüllét. Vagyis sokan a társasági életük, illetőleg az annak jegyében ápoltságuk ellenére sem tudnak mély, intim kötődést kialakítani senkivel. Ez tehát jellemzőbb, mint a fordítottja, miszerint az egyén egyedüllétében sem magányos. A teljes lakosság esetében 1,2 és 11,1% között szóródik országanként a megkérdezettek körében a magányosok aránya. 2% alatti érték csak kevés országra érvényes (Svédország, Hollandia, Németország, Svájc). 5% körül van az országok közötti választóvonal: az országok egyik fele ezen érték alatt, a másik e felett található. **A magyar adat – a többi nemzettel összevetve – nem olyan kedvezőtlen: még éppen 5% alatti a válaszadók körében a magányosok aránya.** Portugáliát, Ciprust, Izraelt és Olaszországot leszámítva, csak kelet-európai országokat találunk az 5% felettek között (5% alatt egyedül Szlovénia van „keletről”, a többi mind nyugat-európai nemzet, amelyek lakossága eszerint jellemzően kevésbé magányos). A legrosszabb a helyzet e mutató szerint Bulgáriában és Litvániában: mindkét ország esetében 10% feletti a magányosok aránya.

Amennyiben a 65 éven felüliek között vizsgáljuk a magányosok arányát, akkor minden országra igaz, hogy az idősebbek magányosabbak. Nincs egyetlen nemzeti minta sem 2% alatt, de még 3% és az alatt is csak négy (Svédország, Hollandia, Németország és Svájc). Amíg a teljes lakossági körében 5%-nál volt a „metszéspont”, addig a 65 évesnél idősebbek esetében 5% alatt – a már említetteken túl – csak további három nemzet van: Ausztria, Finnország és az Egyesült Királyság. Tehát az idősebb korosztály mindenütt lényegesen magányosabb. 5 és 10% közé sorolódik be a legtöbb ország: **Magyarországon az idősek 9,8%-a, azaz minden tízedik megkérdezett magányos.** Ennél lényegesen kedvezőtlenebb adatok is vannak: Bulgáriában 14,8%, Oroszországban 15,7%, Izraelben 16%, Szlovákiában 16,9%, Litvániában pedig 20% a magányosok aránya a 65 év feletti válaszadók korosztályában.

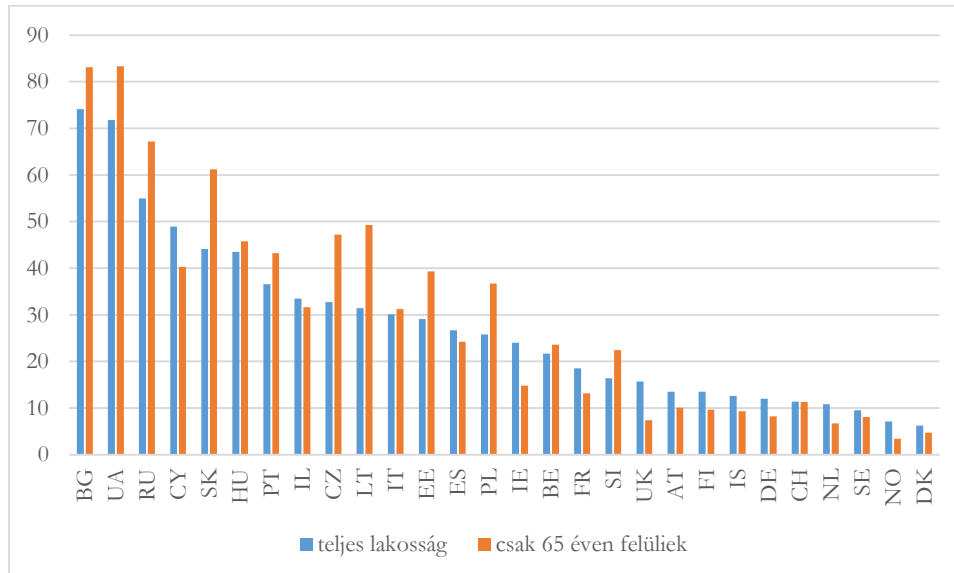
4. Szubjektív jólét

Írásunkban a jólétet annak a változónak a segítségével próbáljuk megragadni, amely azt mutatja meg, hogy az egy háztartásban élők mennyiben tudnak kijönni a havi jövedelmükből, azaz az anyagi megélhetés-boldogulás okoz-e számukra nehézséget. E megközelítés teljesen szubjektív vélekedésekre alapozódik: (1) nincsen absztrakt módon megállapítva, hogy mi az a jövedelem, aminek már elfogadhatónak és elégségesnek kell lennie egy bizonyos létszámú háztartás számára; (2) ezért ugyanakkora jövedelemből, saját megítélésük szerint, teljesen eltérő módon boldogulhatnak különböző háztartások; (3) azaz bárkiknek – jövedelmi szintjüktől függetlenül – lehetnek megélhetési nehézségeik. Azt állítjuk: mindazok, akik úgy vélekednek és érznek az anyagi boldogulásukkal kapcsolatban, hogy az kihívást jelent, azok veszélyeztetettek a jelen járványidőszakban, amely különféleképpen súlyosbíthatja e meg-

élhetési terheket (esetleges jövedelemcsökkenés vagy teljes jövedelem-kiesés, állásvállalás-állásváltás fokozott nehézsége, általános infláció, azaz termék- és szolgáltatásdrágulás, rendkívüli kiadások megjelenése pl. gyógyszerekre, egészségvédelmi eszközökre, tisztítószerre stb.).

A szubjektív jólét fent írt értelemben vett fogalmát a következő változóval vizsgáltuk: „*Melyik leírás közelíti meg leginkább az Önök háztartásának jelenlegi jövedelmi helyzetét?*” A válaszmegadásra négy alternatívát kínált a kérdőív: 1 – *kényelmesen megélünk a jelenlegi jövedelmünkéből*; 2 – *kegyesen megélünk a jelenlegi jövedelmünkéből*; 3 – *nehezen élünk meg a jelenlegi jövedelmünkéből*; 4 – *nagyon nehezen élünk meg a jelenlegi jövedelmünkéből*. A válaszokat a következőképpen kódoltuk újra: 1-es és 2-es opciók – boldogulnak a jövedelmükből; 3-as és 4-es válaszalternatívák – nehezen boldogulnak a jövedelmükből. Alább csak azok arányát látjuk, akik úgy vélekednek, úgy érzik, nehezen boldogulnak a jövedelmükből.

Ábra (6). A jövedelmükből nehezen boldogulók aránya a teljes lakosság és a 65 éven felüliek körében (%)

Forrás: Az ESS (2010–16 közötti hullámainak) adatbázisát felhasználva szerzői szerkesztés

A 6. ábra adataira pillantva azt látjuk, a vizsgált országok között mindösszesen három olyan van (Dánia, Svédország és Norvégia), ahol a megkérdezettek kevesebb mint 10%-a gondolja úgy: nehezen boldogul a jövedelméből. 15% alatti ugyanez az arány további hat országban (Hollandiában, Svájcban, Németországban, Izlandon, Finnországban és Ausztriában). A 15 és 25% közötti tartományban újabb öt nemzetet találunk (az Egyesült Királyságot, Szlovéniát – az egyetlen volt szocialista országot a 25% alatti mezőnyben, Franciaországot, Belgiumot és Írországot). 0–25% közé esik tehát az országok fele. A válaszadók nem kevesebb mint egynegyede, de nem is több mint egyharmada küzd saját bevallása szerint megélhetési nehézségekkel Lengyelországban (25,8%), Spanyolországban (26,7%), Észtországban (29,1%), Olaszországban (30,1%), Litvániában (31,4%), Csehországban (32,7%) és Izraelben (33,5%). Már az előző tömb is releváns problémákra utal. Ám a 33–50% közötti kategória országai

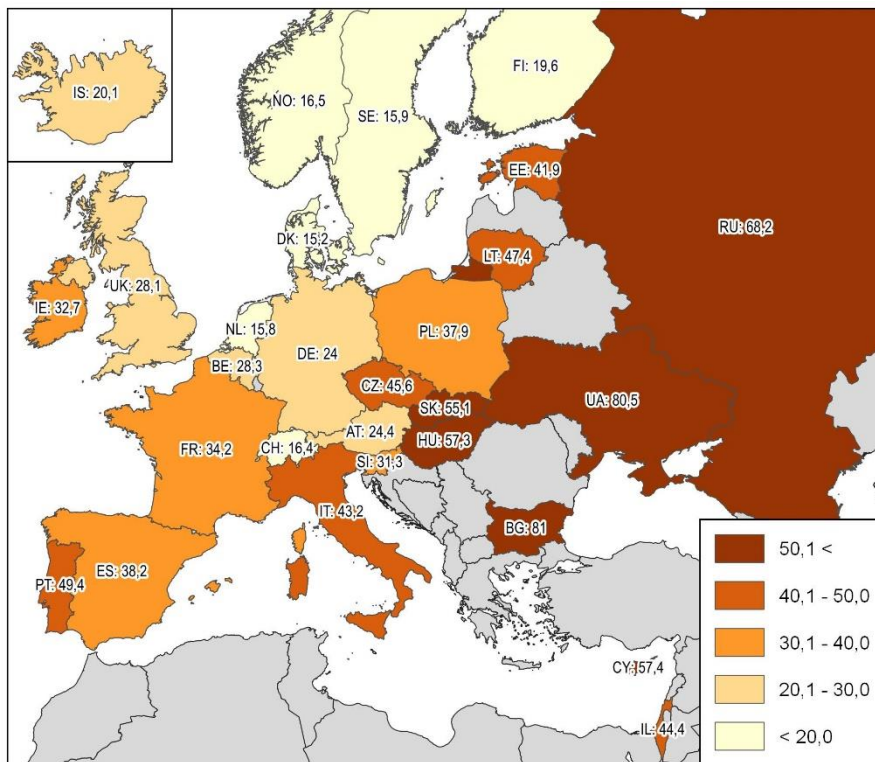
ehhez képest is jelentős leszakadást képviselnek: **Portugáliában a megkérdezettek 36,5%-a, Magyarországon 43,5%-a, Szlovákiában 44,1%-a, Cipruson pedig 48,9%-a küzd saját elmondása szerint megélhetési nehézségekkel.** Még ennél is rosszabb a helyzet Oroszországban (55%), Ukrajnában (71,8%) és Bulgáriában (74,1%).

A 65 éven felüliek körében ugyanezen mutató kapcsán kettős elmozdulást tapasztalhatunk: egyrészt vannak országok, ahol az idősek között kedvezőbb a szubjektív jólét megítélése, ezen országok vannak többen, de másrészt akadnak olyan nemzetek is, ahol érdemi romlást láthatunk. Ez utóbbi trend – az egy Portugáliát leszámítva – csak kelet-európai országokra igaz. A 10% körüli, illetve az alatti tartományban kilenc ország is van; a teljes lakosságot tekintve, mint az ismert, még csak három volt. Ugyanakkor a teljes lakosság 0–15%-os, valamint az idősek körében mért 0–10%-os kategóriacsoportok között minimális különbség van az országok listáját tekintve (Svájc és az Egyesült Királyság mozognak csupán). Az idősek körében, összehasonlítva a teljes lakosság adatával, jelentős javulás tapasztalható a szubjektív jólét megítélése kapcsán Franciaországban (5%-os) és Írországból (10%-os). Cipruson is számottevő a javulás (több mint 8%-os), de még így is kedvezőtlen az adat (40% feletti). Olaszország, Spanyolország és Belgium esetében nem számottevő az eltérés semmilyen irányban. A volt szocialista országok esetében egytől-egyig releváns romlás tapasztalható, vagyis e nemzetek 65 éven felüli lakosai körében jellemzően rosszabbak a jövedelemből való boldogulás lehetőségei, mint ahogy azt a teljes lakosság adatai mutatták. Szlovéniában 6%-os romlás látszik az adatokon (22,4%-ra), Lengyelországban 11%-os (36,7%-ra), Észtországban több mint 10%-os (39,3%-ra), Csehországban 14,5%-os (47,2%-ra), Litvániában 18%-os (49,3%-ra), Szlovákiában 17%-ot meghaladó (61,2%-ra), Oroszországban 12%-os (67,2%-ra), Bulgáriában 9%-os (83,1%-ra), míg Ukrajnában pedig 11,5%-os (83,3%-ra). **Magyarországon a 65 év feletti válaszadók 45,8%-a boldogul nehezen a jövedelméből, ami közel hasonló a teljes lakosság körében mért számhoz.**

5. Veszélyeztetett csoportok aránya az egyes társadalmakban – kompozit mutatószám

A négy különböző dimenzióra – fizikai egészségre, lelki egészségre, társas kapcsolatokra és szubjektív jólétre –, illetve az azokhoz tartozó összesen hat változóra (azaz a rossz általános egészségi állapotra, a boldogtalanságra, az önelégedetlenségre, az egyedüllétre, a magányosságra, s a megélhetési nehézségekre) épülő kompozit mutatószámunk azok arányát mutatja az egyes társadalmakban, akik a hat közül legalább egy veszélyeztetettségi faktortól fenyegetettek. E veszélyeztetettség önmagában különféle kihívásokkal telíti az érintettek életét és mindennapjait. Ám a jelen globális járványidőszak következtében még inkább súlyosbodnak e nehézségek. Ezért állítjuk, hogy az érintett csoportok fokozott veszélyeztetettségnek vannak kitéve. Értelemszerűen, ha valaki a rossz általános egészségi állapot, boldogtalanság, önelégedetlenség, egyedüllét, magányosság, valamint a megélhetési nehézségek közül egynél több kihívással is küzd egyszerre, az még inkább veszélyeztetettnek számít. Látni kell azonban, hogy e negatívumok egymást is okozhatják, illetve felerősíthetik. A mostani járványkrízisben erre is sor kerülhet. Ezért fontos a veszélyeztetettekről átfogó képet kapni, s nem elég csak a leginkább kitétt csoportok arányát ismerni. Az alábbi térképen a veszélyeztetettek arányát látjuk a teljes lakosság körében (1. térkép).

Térkép (1). A veszélyeztetettek aránya a teljes lakosság körében (*kompozit mutatószám alapján – %*)

Forrás: Az ESS (2010–16 közötti hullámainak) adatbázisát felhasználva szerzői szerkesztés
Térképre vitte: Szabó Tamás

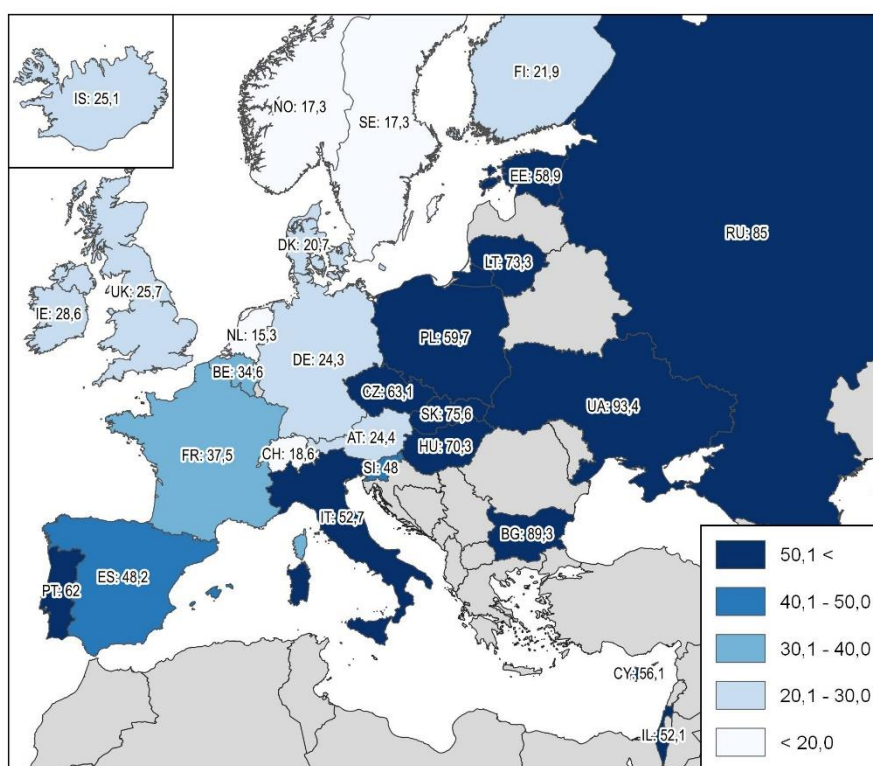
A 1. térkép adatai alapján arra következtethetünk, hogy a lakosság körülbelül hatoda még azokban az országokban is veszélyeztetett, ahol egyébként az ilyesféle kitettsége az embereknek meglehetősen alacsony. Ezen országok közé tartozik Dánia, Hollandia, Svédország, Svájc és Norvégia. A lakosság negyede-ötöde (20–25%) veszélyeztetett Finnországban, Izlandon, Németországban és Ausztriában. Nem kevesebb mint minden negyedik, de nem több mint minden harmadik ember veszélyeztetett az Egyesült Királyságban, Belgiumban, Szlovéniában és Írországban. Ugyanez az arány Franciaországban, Lengyelországban és Spanyolországban 34 és 40% közötti. Aztán a 40–50% közötti tömbben tömörül Észtország, Olaszország, Izrael, Csehország, Litvánia és Portugália. Itt tehát már majdnem minden második ember veszélyeztetett a fent bemutatott legalább egy nehézségtől. **Szlovákiában a megkérdozettek 55,1%-a, Magyarországon 57,3%-a, Cipruson pedig 57,4%-a küzd a rossz általános egészségi állapot, a boldogtalanság, az önelégedetlenség, az egyedüllét, a magányosság, valamint a megélhetési nehézségek közül legalább egy veszélyeztetettségi tényezővel. Ennél kedvezőtlenebb helyzet csak Oroszországban (68,2%), Ukrajnában (80,5%) és Bulgáriában (81%) tapasztalható.**

A 65 éven felüliek körében általában kedvezőtlenebb a helyzet, ugyanakkor ez a trend nem minden országra érvényes (lásd alább a 2. térképen). Az idősök körülbelül egyötöde vagy annál kevesebb ember veszélyeztetett Hollandiában, Svédországban, Norvégiában, Svájcban és Dániában, de Finnországban

is hasonlóak az adatok. Körülbelül minden negyedik 65 éven felüli veszélyeztetett Németországban, Ausztriában, Izlandon és az Egyesült Királyságban. Írország 28,6%-os adatától kezdenek jelentősen romlani az arányszámok: Belgiumban már a felmérésben részt vevő idősök egyharmada, Franciaországban 37,5%-a, Szlovéniában és Spanyolországban pedig 48%-a veszélyeztetett. Izrael és Olaszország adatai még az 50%-hoz közeliek, Ciprus 56%-on áll, Észtországra és Lengyelországra ugyanakkor már inkább 60% körüli arányok érvényesek. **Portugáliában és Csehországban a megkérdezett idősök közel kétharmada, míg Magyarországon, Litvániában és Szlovákiában a 65 éven felülieknek már több mint a 70%-a veszélyeztetett. Ennél súlyosabb helyzetet csak Oroszországban (85%), Bulgáriában (89,3%) és Ukrajnában (93,4%) regisztrálhatunk.**

Térkép (2). A veszélyeztetettek aránya a 65 éven felüliek körében (*kompozit mutatószám alapján – %*)

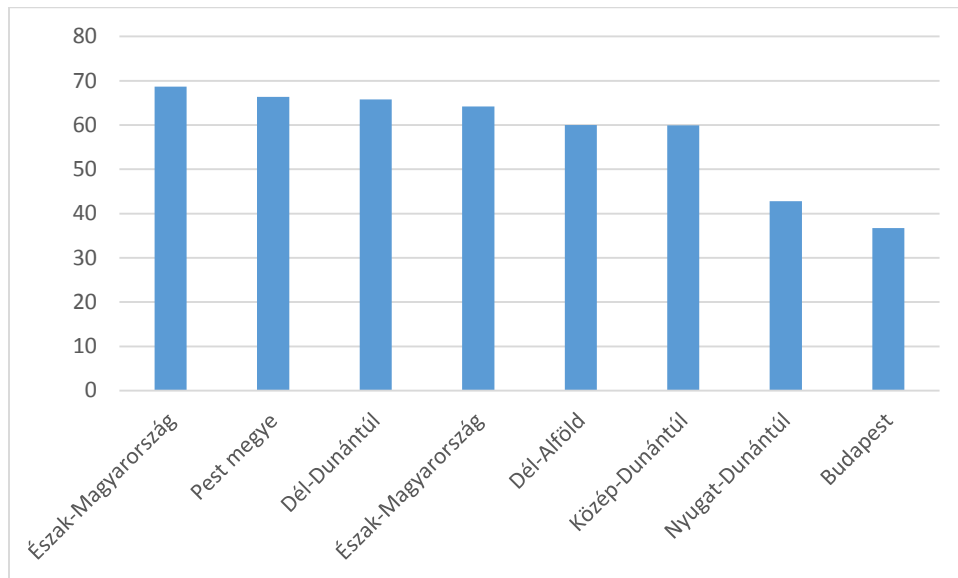

Forrás: Az ESS (2010–16 közötti hullámainak) adatbázisát felhasználva szerzői szerkesztés
Térképre vitte: Szabó Tamás

Szemponként adódik persze az is, hogy megnézzük: az egyes országokon belül kimutathatók-e területi szintű különbségek a veszélyeztetettek arányát tekintve; azaz megvizsgáljuk azt: hol él több, s hol él kevesebb veszélyeztetett ember? Ezúttal csak Magyarországra összpontosítva e kérdés elemzését, azt látjuk, a regionális léptéket tekintve jelentős eltérés mindösszesen Budapest és Nyugat-Magyarország, illetve az ország többi része között tapasztalható²: Budapesten és Nyugat-Magyarországon jóval az országos átlag alatti arányban élnek a veszélyeztetett csoportba tartozók (7. ábra).

² Ennek az óvatos megállapításnak a háttérében a régióként rendelkezésre álló viszonylag alacsony elemszám miatti széles konfidencia intervallum figyelembevétele áll.

Ábra (7). A veszélyeztetettek aránya a teljes lakosság körében (*kompozit mutatószám alapján – %*)

Forrás: Az ESS (2010–16 közötti hullámainak) adatbázisát felhasználva szerzői szerkesztés

II. A veszélyeztetettség összefüggése szociodemográfiai magyarázó változókkal

A következőkben arra keressük a választ, hogy Magyarországon milyen szociodemográfia jellemzők járulnak hozzá a szubjektíven érzékelt veszélyeztetettség kialakulásához. Ennek érdekében a következő lehetséges magyarázó változók hatását vizsgáltuk: nem, életkor, lakóhely³, iskolai végzettség⁴, háztartás nagysága⁵, vallásosság⁶, háztartás rendelkezésére álló összes jövedelem⁷, kisebbséghez való tartozás⁸, diszkriminált csoporthoz való tartozás⁹. Ismét hangsúlyoznunk kell, hogy eredményeink lakossági kérdőíves adatfelvételekből származnak, tehát minden változóra, így a szociodemográfiai jellegűekre is igaz, hogy önbevalláson, illetve akár szubjektív percepciókon alapulnak.

Függő változóként a tanulmányban korábban már részletesen bemutatott, kétértékű, a veszélyeztetettséget kompozit mutatószámként megragadó itemegyüttesünket szerepeltetjük. A felsorolt magyarázó változók bevonásával felépített logisztikus regressziós modell legfontosabb eredményei a következőképpen foglalhatóak össze¹⁰:

- a nem, a lakóhely, a vallásosság, a háztartásnagyság, valamint a kisebbséghez való tartozás hatása nem szignifikáns, míg a kor, az iskolai végzettség, a jövedelmi helyzet és a megélt diszkrimináció jelentősen növeli az esélyét a veszélyeztetett csoportba tartozásnak.

A következőkben a szignifikáns hatást mutató változók legfontosabb eredményeit mutatjuk be vázlatosan. Ennek megfelelően elmondható az, hogy amennyiben a többi magyarázó változót kontroll alatt tartjuk, akkor

- a 65 év felettiek között közel kétszer akkora valószínűséggel találunk a veszélyeztetett csoportba tartozót, mint a 35 év alattiak esetében (az 50–65 év közöttiek tekintetében ez az arány 1,6).
- Azok között, akik diszkriminálnak érzik magukat, több mint *háromszoros* az esélye a veszélyeztetett csoportba való tartozásnak a nem diszkrimináltakhoz képest.

³ A lakóhely típusa tekintetében azt a változót használtuk, amely a válaszadóra bízta annak eldöntését, hogy a saját lakóhelyét jellege szerint besorolja. Ehhez a szubjektív kategorizáláshoz hat alternatívát kínál a kérdőív, amelyeket mi három válaszcsoportba vontunk össze: 1) nagyváros vagy nagyváros elővárosa; 2) város vagy kisváros; 3) falu vagy tanya.

⁴ Az iskolai végzettség mutatójának három kategóriája: 1) legfeljebb általános iskolai végzettség; 2) középfokú végzettség; 3) felsőfokú végzettség.

⁵ A háztartás nagyságát a következő kérdésre adott válasz alapján határoztuk meg: „*Saját magát – és a gyermekeket – is beleszámítva, hányan élnek állandó jelleggel itt együtt egy háztartásban?*”

⁶ A vallásosság mérésére a következő változót használtuk: „*Függetlenül attól, hogy Ön tartozik-e valamelyik egyházhoz vagy felekezetbe, mennyire tartja vallásosnak magát?*” A kérdésre egy 0-tól 10-ig terjedő skála segítségével lehet válaszolni, ahol a 0 azt jelenti, hogy „egyáltalán nem vallásos”, míg a 10 azt, hogy „nagyon vallásos”.

⁷ A kérdőíves felmérés során a megkérdezett háztartások összes forrásból származó nettó bevételét jövedelmi tizedekbe sorolják, amely változót mi az elemzésünk során jövedelmi ötödökbe vontuk össze.

⁸ E mutatóhoz a következő kérdésre adott válaszokat használtuk fel: „*Tartozik Ön valamelyik magyarországi etnikai kisebbségi csoporthoz?*” A kérdésre adott válaszlehetőségek: igen – nem.

⁹ A megélt diszkriminációt a következő kérdés méri: „*Ohyan csoport tagjának tartja-e magát, amelyet hátrányos megkülönböztetés ér ma Magyarországon?*” A kérdésre adott válaszlehetőségek: igen – nem.

¹⁰ A modell magyarázóereje 16%-os ($R^2_{LA}=0,163$)

- Az alacsony iskolai végzettségűek között csaknem *ötször* akkora valószínűséggel találunk a veszélyeztetett csoportba tartozót, mint a felsőfokú végzettségűek esetében. De a középfokú végzettségűeknél is 2,5-szer nagyobb az esély ugyanerre, ha szintén a felsőfokú végzettségűekkel hasonlítjuk őket össze.
- A legalsó jövedelmi ötödben több mint *bétszer* akkora valószínűséggel találunk veszélyeztetettet, mint a legfelső ötödben. A második legalacsonyabb jövedelműek körében ugyanez az esély több mint háromszoros, a harmadikban pedig kétszeres.

III. A veszélyeztetettek általános profiljának és gondolkodásmódjának vizsgálata

A dolgozat utolsó szakaszában azt vizsgáljuk meg, hogy Magyarország esetében mi mondható el a veszélyeztetettek csoportjába tartozó emberek általános profiljáról, illetve jellemző gondolkodásmódjáról. Ezt három szempont figyelembevételével tesszük meg. Feltárjuk egyrészt, hogy az érintettek hogyan viszonyulnak embertársaikhoz; másrészt górcső alá vesszük, milyen percepciókkal bírnak az intézményi környezetük tekintetében; harmadrészt pedig elemezzük, miféle politikai-közéleti részvételi hajlandóságot és aktivitást mutatnak. Az írás e szakaszában nem állítunk fel olyan oksági összefüggéseket, amelyeket statisztikailag vizsgálni akarunk. Nem az az érdekes tehát most számunkra, hogy ezen értékalapú egyéni percepciókat és vélekedéseket (azaz megismeréseket és viláértelmezéseket), valamint az azokra támaszkodó magatartásokat és attitűdöket (praxisokat) milyen tényezők okozzák, illetve e tényezők között van-e oksági relevanciája a veszélyeztetettség állapotának. Az érdekel minket, hogy a veszélyeztetettek – deskriptíven (leírói értelemben) – mi jellemző általános profiljukat tekintve. Azt vizsgáljuk tehát, miként gondolkodnak, s nem azt, miért gondolkodnak így.

Az alábbiakban a kiválasztott három szempontot vagy dimenziót, illetőleg azok változóit úgy fogjuk elemezni, hogy a veszélyeztetettek jellemző profiltulajdonságokat és gondolkodásmódokat összevetjük a nem-veszélyeztetettek hasonló jellemzőivel. Azaz a két csoport közötti különbségeket keressük.

1. Embertársakhoz való viszonyulás

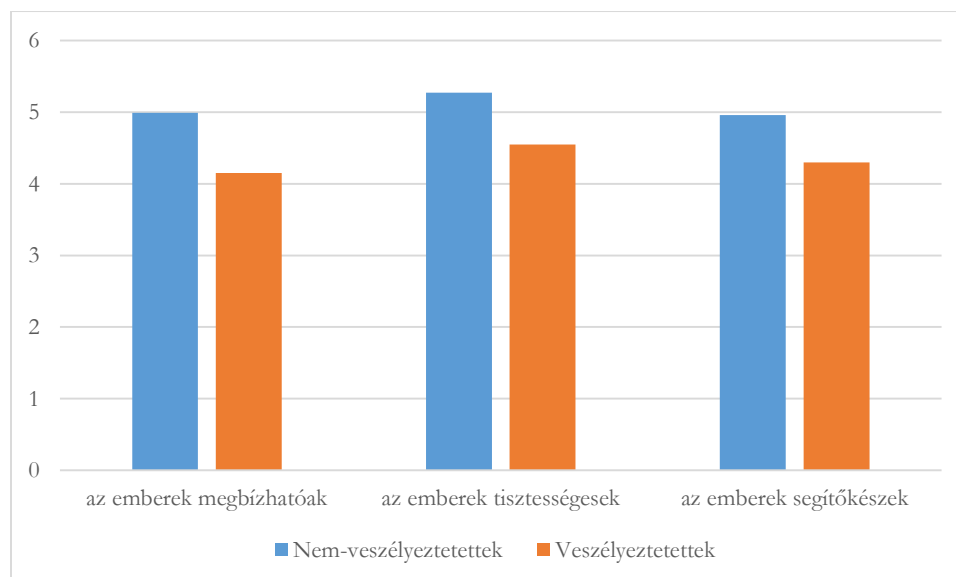
A fentiek során, a társas kapcsolatok vonatkozásában már szó volt arról, hogy az emberek társas érintkezéseik során megélt tapasztalataik, élményeik, érzelmi-mentális impulzusaik tükrében alakítják ki önmagukat. Az őket körülölelő tárgyi, természeti és társadalmi világot, annak eseményeit, folyamatait és összefüggéseit társas interakcióik keretében ismerik meg, s ezen értelmezések létrehozásával minduntalan önmagukat is tudással, véleménnyel, állásponttal gazdagítják, azaz elhelyezik énjüket e világban, formálják tehát azt. Bármit megismerni ezek szerint annyit tesz, mint alakítani és újraalakítani magunkat (Stern 1997). Minél kevesebb társas érintkezésben van részünk, annál valószínűbb, hogy nem kapunk kellő készletet önmagunk szubjektív létrehozására. Hasonló módon, minél inkább be-, illetve elzárkózunk egy jól ismert szűk közösség társas szövetébe, annál valószínűbb, hogy nem kell váratlan értelmezésekre és cselekedetekre reflexiókat tennünk. Mindkét előbbi helyzet biztonságérzetet adhat, hiszen kihívások nélkül kitarthatunk bevett kognitív-normatív képzeink, szokásaink és rutinyakorlataink mellett, de ezért komoly árat fizetünk: az emberektől általában, de legalábbis a biztos társas közeinkön kívülálló embertársainktól el kell különülnünk. Egy ilyesfajta viszonyulással mentesülhetünk a folyamatos kritikai értelmezések és reflexív önértelmezések nehézségeitől és bizonytalanságaitól, de kemény korlátok betartásával. A kevesebb próbatétel ugyanis azzal jár, hogy merev határok közé szűkítjük részvételi ágenciánkat (képességeinket és képességeinket) (Giddens 1991). Az embertársak felé történő nyitottság ezek szerint magával hozza nemcsak a társadalmi viszonyrendszert, hogy másokkal együtt formálni (megismerni, értelmezni, változtatni) tudjuk a magunk körüli világot, de azt a szabad egyéni szubjektivitást is, hogy énjünket autonóm módon, számtalanszor és korlátok nélkül újraalkothatjuk (Rorty 1998).

Az embertársakhoz való viszonyulás megragadásának egyik adekvát koncepciója és mutatója az ún. általánosított bizalom (Fukuyama 1997; Uslaner 2002). Ez azt fejezi ki, hogy mennyiben tudunk megbízni a számunkra ismeretlen, bármiféle megkülönböztetés nélküli arctalan és névtelen embertársainkban. Az általánosított bizalom elmélete sokrétű. Jelen dolgozatban mi azt a megközelítést fogadjuk el, hogy az embertársakhoz való viszonyulás egy diszpozíció (vagyis az egyén legalapvetőbb szubjektív beállítódását meghatározó tulajdonság), amely az élet során megtapasztalt legjelentősebb emocionális és morális élmények, események személyes lecsapódásaként alakul ki, illetve lassan, nehezen változik (Grünhut et al. 2019).

Az általánosított bizalom mérésének bevett módszertani technikái vannak. Ezek között az egyik legelfogadottabb az ún. bizalomskála. Ezt a három változóból álló együttest használtuk mi is. A feltett kérdésekre a válaszadók egy 11 fokú, 0–10-es skála használatával tudtak felelni. A bizalomskála kérdései a következők:

- *Általánosságban Ön mit mondana? A legtöbb emberben meg lehet bízni, vagy inkább azt, hogy nem lehetünk elég óvatosak az emberi kapcsolatokban?* (0 – „Nem lehetünk elég óvatosak”; 10 – „A legtöbb ember megbízható”)
- *Gondolja, hogy a legtöbb ember megpróbálná kihasználni Önt, ha alkalma nyílna rá, vagy igyekeznének tisztességesek lenni?* (0 – „A legtöbb ember megpróbálná kihasználni”; 10 – „A legtöbb ember igyekezne tisztességes lenni”)
- *Ön szerint az emberek inkább csak magukkal törődnek, vagy általában segítőkészek?* (0 – „Az emberek csak magukkal törődnek”; 10 – „Az emberek általában segítőkészek”)

Ábra (8). Az általánosított bizalom szintje Magyarországon a veszélyeztetett és nem-veszélyeztetett társadalmi csoportok körében (0–10 értékátlag)

Forrás: Az ESS (2010–16 közötti hullámainak) adatbázisát felhasználva szerzői szerkesztés

A 8. ábrán egyrészt azt látjuk, hogy mindkét csoportban meglehetősen alacsony értékek a jellemzőek, vagyis a magyarok általában bizalmatlanok – óvatosak, gyanakvók, tartózkodóak – embertársaikkal. Másfelől azt is könnyen kiolvashatjuk az adatokból, hogy a veszélyeztetett csoport tagjai inkább gondolják azt, embertársaik megbízhatatlanok, tisztességtelenek, s önző módon csak magukkal törődnek, mint a nem-veszélyeztetettek. A különbségek mindhárom változó esetében szignifikánsak.

2. Intézményekhez való viszonyulás

Az előző pontban úgy érveltünk, hogy az embertársaik felé nyitottabb egyének, akik inkább mernek szembenézni mások olyan értelmezéseivel és cselekedeteivel, amelyek a saját, jól megszokott vélekedéseiktől és rutinyakorlataiktól – részben vagy egészben – különböznek, társas érintkezéseikből folyamatos élményeket, tapasztalatokat és impulzusokat nyernek megismeréseik kritikai újragondolásához (esetleges felülvizsgálatához), illetve ezáltal énjük reflexív alakításához (netán újraalakításához). E viszonyrendszer aktív részvételre sarkall: egyfelől önmaguk szubjektív létrehozásában – örökös változathatóságában –, másrészt az őket körülvevő tárgyi, természeti és társadalmi környezet formálásában (Beck 2003). Az egyén az előbbi és az utóbbi konstrukciós ágenciáját (alakítási készségét és képességét) is másokkal együtt, velük közösen gyakorolja. Minél inkább felismert e viszonyrendszer a társadalom tagjai által, annál inkább elismerik egymást, a másik szubjektív szabadságát, illetve annak fontosságát, hogy az intézményeket (a formálisakat – jogszabályokat, eljárási rendeket, adminisztrációs előírásokat stb. – és az informálisakat – szokásokat, konvenciókat, viselkedésmintákat, magatartásformákat stb. – is) aszerint alakítsák (át) közös egyetértésben, hogy azok az egyéni autonómiát biztosítsák, ösztönözzék (Honneth 2007). Az embertársaiktól tartó, tőlük elkülönülő egyén az intézményekben kiszámítható mintákat adó, stabilitást jelentő jogokat és kötelezettségeket lát; megengedő, szavatoló, illetve tiltó és előíró korlátokat, amelyekhez alkalmazkodni kénytelen. Az embertársaival cselekvő résztvevőként összetartozó egyén ezzel szemben az intézményekben közösen változtatható, mindenki szabadságát visszaerősíteni, illetőleg kibontakoztatni kész, kölcsönös megállapodások formáit véli felfedezni.

Az intézményekhez való viszonyulást többféleképpen lehet elméletileg és módszertanilag megragadni. Ezek között talán a legjellemzőbbek az intézményekbe vetett bizalom (Khodyakov 2007; Sztompka 1999), valamint az intézményekkel való elégedettség (Newton 2001; Norris 2012). Az intézmények irányában tanúsított bizalmat hasonlóan kell felfogni, mint az embertársak felé mutatott bizalmat. Amikor különböző absztrakt entitások – termékek, szolgáltatások, pozíciók (pl.: bírók), eljárások (pl.: minőségbiztosítás, jogorvoslat), intézményi szervek (adott iskola, adott minisztérium), intézménykomplexumok (kormány), intézménycsoportok (egyetemek), továbbá egész rendszerek (oktatás, egészségügy, kapitalizmus, demokrácia) – esetében azt mondja az egyén, hogy bizalmam van bennük, akkor mindig az adott entitás mögötti humán kompetenciákban és kapacitásokban bízunk meg (Sztompka 1999). Ez az egyik fontos szempont, a másik pedig az, hogy a bizalomnyújtás háttérében egy olyan, individuálisan igazolt elvárás húzódik meg, miszerint az adott entitás, illetve annak előállítói, üzemeltetői-működtetői, képviselői nem akarnak szándékosan ártani az egyénnek (Offe 1999). Ez utóbbi alapján elméletileg lehetséges, hogy az egyén elégedetlen az adott intézménnyel, de mégis bízunk benne, mert nem hiszi, nem feltételezi, hogy az elégedetlenségét kiváltó rossz teljesítmény szándékosan ártalmas tevékenység következménye.

Az intézményi bizalom mérésével kapcsolatban számos bizonytalanság van. Jelen dolgozat szempontjából e kritikák kevésbé relevánsak, merthogy a mutató így is-úgy is kifejez valamit az intézményekhez való viszonyulás tekintetében. Mivel a bizalom/elégedettség distinkció esetünkben másodlagos, ezért az intézményi bizalommal együtt tárgyaljuk az intézményi elégedettséget is.

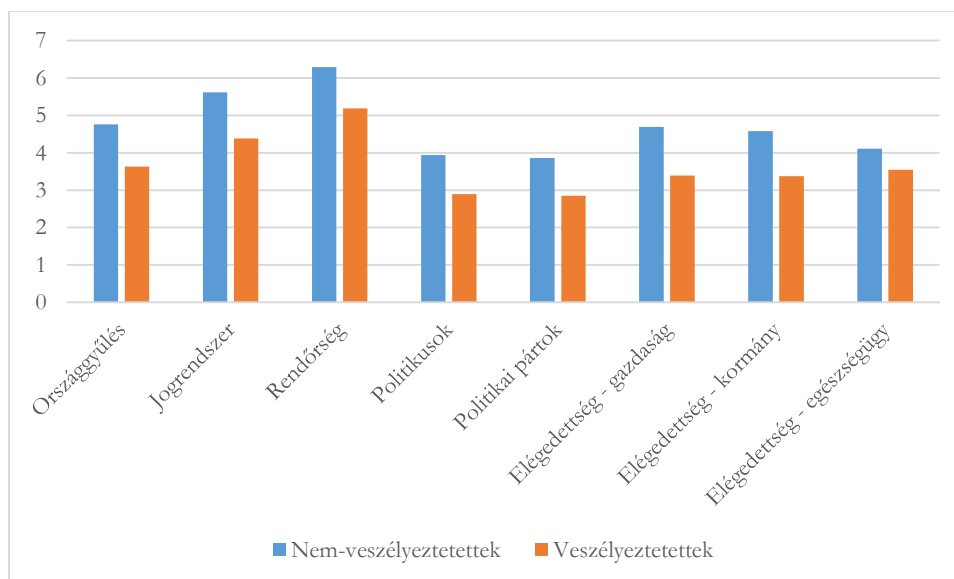
Az intézményi bizalom vonatkozásában a következő változót használtuk: „Kérem, mondja meg, hogy Ön személy szerint mennyire bízik a következő intézményekben. A „0” azt jelenti, hogy Ön egyáltalán nem bízik az adott intézményben, a „10” pedig azt jelenti, hogy teljesen megbízik benne. Ön tehát mennyire bízik meg...

- a magyar Országgyűlésben?
- a magyar jogrendszerben?
- a rendőrségben?
- a politikusokban?
- a politikai pártokban?”

Az intézményekkel való elégedettség tekintetében pedig három további változót vizsgáltunk meg a kérdőívben. Ezek:

- *Mindent összevetve, mennyire elégedett Magyarország jelenlegi gazdasági állapotával?* (0 – teljesen elégedetlen; 10 – teljesen elégedett)
- *Mennyire elégedett a jelenlegi magyar kormány munkájával?* (0 – teljesen elégedetlen; 10 – teljesen elégedett)
- *Mi a véleménye az egészségügy általános állapotáról?* (0 – nagyon rossz; 10 – nagyon jó)

Ábra (9). Az intézményi bizalom és az intézményi elégedettség szintje Magyarországon a veszélyeztetett és nem-veszélyeztetett társadalmi csoportok körében (0–10 értékátlag)

Forrás: Az ESS (2010–16 közötti hullámainak) adatbázisát felhasználva szerzői szerkesztés

A 8. ábrán azt láttuk, hogy a magyar lakosság általánosított bizalma inkább alacsony, amelyhez hasonlóan a 9. ábra azt mutatja, hogy a magyarok általában bizalmatlanok és elégedetlenek az intézményeikkel. Amiként tehát embertársaikkal szemben gyanakvók és óvatosak a magyarok, ugyanúgy az intézményi környezetükkel kapcsolatban is tartózkodók és elutasítók. Utóbbi tehát – az adatok tükrében – nem tudja korrigálni és kompenzálni a társadalom részvételi jellegű összetartozásának gyengeségeit: az intézmények nem képesek erős kötőszövetként működni. A veszélyeztetett csoport tagjai az intézmények vonatkozásában még kedvezőtlenebb percepciókat-vélekedéseket képviselnek, mint a nem-veszélyeztetettek, vagyis egyaránt bizalmatlanabbak és elégedetlenebbek.

3. Politikai-közéleti részvétel

Az embertársakhoz és az intézményekhez való általános viszonyulás alapján azt láttuk, hogy a veszélyeztetett csoporthoz tartozók el- és bezárkózóbb nézeteket vallanak honfitársaikhoz képest. Eszerint okkal feltételezhetjük, hogy a részvételi hajlandóságuk-aktivitásuk is gyengébb, azaz kevésbé kapcsolódnak be a közügyek formálásába, s erősebb közönnyel viseltetnek a politikai-közéleti kérdések iránt. Elszigeteltebbek, s ezt az elszigeteltséget a passzivitás, a tehetetlenség, a „civil kivonódás” apátiájával reprodukálják is. A részvételhez szükség van érdeklődésre, saját célkitűzések megfogalmazására, illetőleg azok kollektív érdeké-akarattá formálására; ez motiváltságot, elhivatottságot és kölcsönösséget feltételez, továbbá abba vetett hitet, hogy a közös cselekvéssel valamit sikerülhet elérni-megvalósítani. Mindezek alapján a politikai-közéleti részvétel dimenzióját három szempont szerint próbáljuk megragadni: a) érdeklődés a közügyek iránt; b) közös fellépés lehetőségének megítélése; c) közös fellépéshez való aktív csatlakozás. Ezek közül az első kettő annyiban inkább összetartozó, hogy a közvetlen cselekvés valamiféle előzményei és előfeltételei. Ezeket tehát együttesen kezeljük.

(1) Közügyek iránti érdeklődés és a közös fellépés lehetőségéről való vélekedés – részvételi hajlandóság

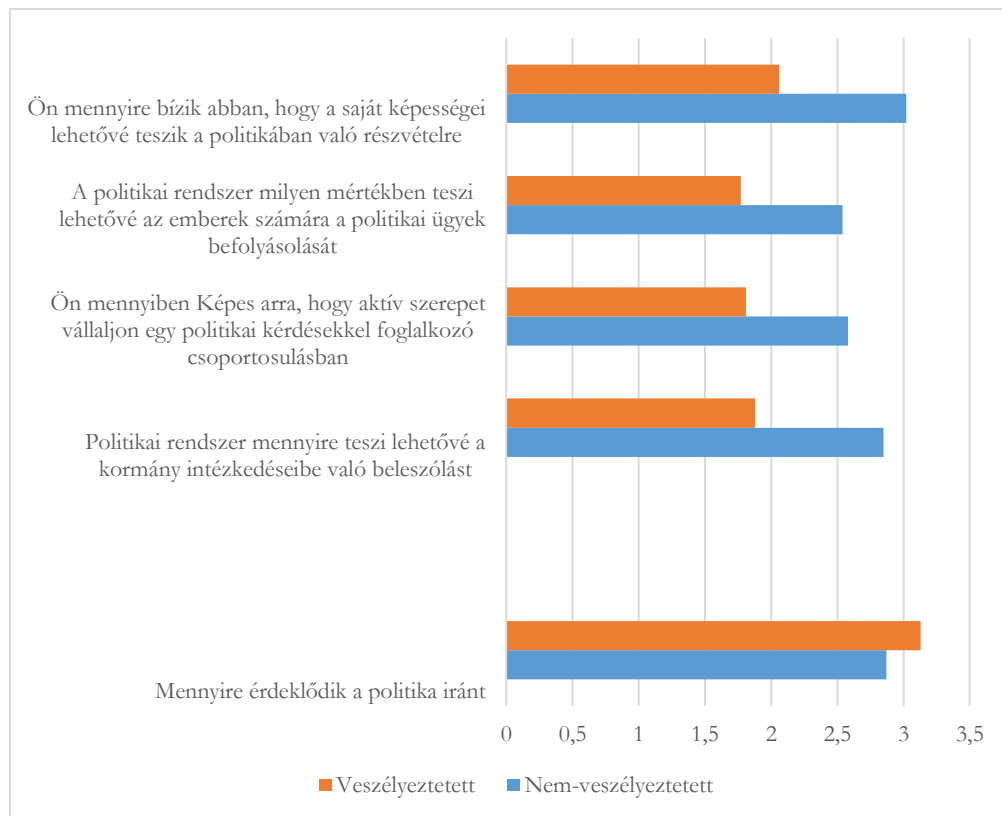
A közügyek iránt érdeklődést a következő változóval mértük: *Mennyire érdeklí önt a politika?* A válaszadók számára négyféle alternatívát kínált a kérdőív preferenciájuk kifejezésére: 1 – *nagyon érdekel*; 2 – *elégge érdekel*; 3 – *alig érdekel*; 4 – *egyáltalán nem érdekel*. A skála szerint tehát minél magasabb értéket választott valaki, annál inkább tekinthető közönyösnek.

A közös fellépés lehetőségének megítélését ennél összetettebb módon, négy változóval mértük, amelyek mind nagyon hasonló, ötfokú skálát kínáltak a válaszadáshoz (1 – *Egyáltalán nem*; 2 – *Nagyon kevésbé*; 3 – *Valamennyire*; 4 – *Nagyon*; 5 – *Teljes mértékben*). Az alkalmazott mutatóink:

- *Véleménye szerint Magyarországon a politikai rendszer mennyire teszi lehetővé, hogy az Önbőz hasonló emberek beleszóljának abba, hogy a kormány mit csinál?*
- *Érzése szerint mennyire képes Ön arra, hogy aktív szerepet vállaljon egy politikai kérdésekkel foglalkozó csoportosulásban?*
- *És Ön szerint Magyarországon a politikai rendszer milyen mértékben teszi lehetővé, hogy az Önbőz hasonló emberek befolyásolják a politikát?*
- *És mennyire bízik abban, hogy a saját képességei lehetővé teszik, hogy részt vegyen a politikában?*

Ábra (10). A közügyek iránti érdeklődés és a közös fellépés lehetőségének megítélése Magyarországon a veszélyeztetett és nem-veszélyeztetett társadalmi csoportok körében (érdeklődés: 1–4 – inverz értékátlag; fellépés lehetősége: 1–5 értékátlag)

Forrás: Az ESS (2010–16 közötti hullámainak) adatbázisát felhasználva szerzői szerkesztés

A 10. ábrára tekintve azt látjuk, hogy a magyar lakosság mérsékelt érdeklődést mutat a politika és a közügyek iránt. A két csoportunk közötti különbség statisztikailag szignifikáns: a veszélyeztetettek közönyösebbek. A közös fellépés esetében hasonló tendenciákat olvashatunk ki az adatokból: egyik csoportban sem pozitív a közös fellépés lehetőségének megítélése, de a veszélyeztetettek körében lényegesen kedvezőtlenebb. Náluk tehát a közöny jellemzően a tehetetlenség apátiájával is párosul. A veszélyeztetett csoport tagjai eszerint elfordulnak a politikai-közéleti ügyektől, nem hisznek abban, hogy hatással tudnak lenni azokra, nem látják saját részvételi, befolyásolási lehetőségüket; nincs meg igazán sem az érdeklődés, sem a kezdeményezés, sem a tetterre készség bennük.

(2) Közös fellépéshez való csatlakozás – részvételi aktivitás

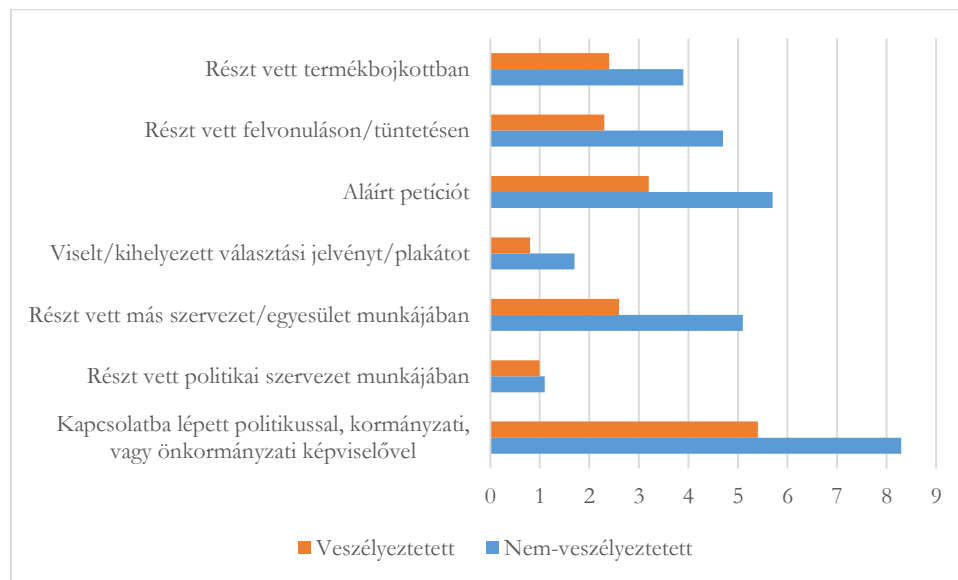
Az előző pontban a közügyek iránti érdeklődést és a közös fellépés lehetőségének megítélését vizsgáltuk, amelyek okvetlenül alapjaiban befolyásolják a közös fellépéshez való csatlakozási hajlandóságot. A részvétel ilyesféle kibővített és átfogó elemzése által még inkább kidomborodik, hogy az aktív cselekvés milyen szubjektív hozzáállásra, egyéni vélekedésekre támaszkodik. Nem elegendő a konkrét cselekvésről vagy annak hiányáról tudni – a részvétel ennél komplexebb jelenség. Dolgozatunkban a közös

fellépéshez való aktív csatlakozást a következő (igen–nemes) változóval mértük: „*Különböző módokon lehet megakadályozni a problémák kialakulását, és javítani a dolgokon Magyarországon. Az elmúlt 12 hónap során előfordult, hogy Ön a következő dolgok valamelyikét tette? Tehát előfordult, hogy...*

- kapcsolatba lépett politikussal, kormányzati, vagy önkormányzati képviselővel?*
- tevékenykedett politikai pártban vagy más politikai szervezetben?*
- részt vett más szervezet vagy egyesület munkájában?*
- viselt, vagy kihelyezett választási kampányjelvényeket/jelképeket?*
- tiltakozó levelet, nyilatkozatot írt alá?*
- részt vett törvényes, nyilvános felvonuláson?*
- szándékosan nem vásárolt, bojkottált bizonyos termékeket?*

Ábra (11). A közös fellépéshez való aktív csatlakozás Magyarországon a veszélyeztetett és nem-veszélyeztetett társadalmi csoportok körében (%)

Forrás: Az ESS (2010–16 közötti hullámainak) adatbázisát felhasználva szerzői szerkesztés

A 11. ábra szerint a magyar lakosságra nem jellemző a fent sorolt aktivitásokhoz való csatlakozás: egyetlen csoportban, egyetlen cselekvéstípus esetében sincs 10% feletti arány; a veszélyeztetettek körében 5%-ot meghaladó hányad is csak egyszer tűnik fel. A magyarok körében – ahogy azt az előző pontban láttuk – mérsékelt a részvételi hajlandóság, minek megfelelően rendkívül alacsony a részvételi aktivitás is. A veszélyeztetettek és a nem-veszélyeztetettek között azonban ezúttal is érdemi különbség van: egyetlen változót leszámítva, minden esetben (statisztikailag szignifikáns módon) visszafogottabb a közös fellépéshez való csatlakozás a veszélyeztetettek körében, vagyis a közönyük és az apátiájuk tényleges passzivitásba torkollik.

Hivatkozott irodalom

- Albert F. & Dávid B. (2020a): Nem csoda, hogy az idősek nehezen maradnak otthon a járvány idején. [Qubit](#), 2020. április 15.
- Albert F. & Dávid B. (2020b): Vigyázzunk, nehogy a távolságtartás elszigetelődéshez vezessen! [Qubit](#), 2020. március 26.
- Beck, U. (2003): *A kockázat-társadalom. Út egy másik modernitásba*. Budapest: Századvég.
- Csizmadia P. & Illéssy M. (2020): A nagy leállás: a magyar munkahelyek közel fele került veszélybe. [MTA TK Szociológiai Intézet](#)
- Ferencz Z. (2020): Miért okoz nehézséget a korlátozó intézkedések betartása? [MTA TK Szociológiai Intézet](#)
- Fukuyama, F. (1997): *Bizalom*. Budapest: Európa.
- Giddens, A. (1991): *Modernity and Self-Identity. Self and Society in the Late Modern Age*. Cambridge: Polity.
- Grünhut Z., Kömüves D. & Bodor Á. (2019): A bizalomelmélet kritikai újragondolása az eldologiasodás szempontjából. *Replika*, 30:(113). pp. 11–24.
- Haybron, D. M. (2013): *Happiness: A Very Short Introduction*. New York: Oxford University Press.
- Haybron, D. M. (2000): Two Philosophical Problems in the Study of Happiness. *The Journal of Happiness Studies*, 1:(2). pp. 207–225.
- Honneth, A. (2007): *Reification: A Recognition-theoretical View*. Oxford: Oxford University.
- Jaeggi, R. (2014): *Alienation*. New York: Columbia University.
- Kekes, J. (1982): Happiness. *Mind*, 91:(363). pp. 358–376.
- Kekes, J. (1988): *The Examined Life*. Lewisburg: Bucknell University Press.
- Khodyakov, D. (2007) Trust as a Process: A Three-Dimensional Approach. *Sociology*, 41:(1). pp. 115–132.
- Messing V. & Ságvári B. (2020): A járvány miatt sokaknak bezárult a világ – Hazai vizsgálat a 65 év felettiek helyzetéről. [Qubit](#), 2020. április 1.
- Messing V., Ságvári B. & Hammer G. (2020): Jövedelmi helyzet és az alapjövedelem támogatottsága Európában és Magyarországon. [MTA TK Szociológiai Intézet](#)
- Newton, K. (2001): Trust, Social Capital, Civil Society, and Democracy. *International Political Science Review*, 22:(2). pp. 201–214.
- Norris, P. (2012): *Making Democratic Governance Work: The Impact of Regimes on Prosperity, Welfare and Peace*. New York: Cambridge University Press.
- Nozick, R. (1989): *The Examined Life: Philosophical Meditations*. New York: Simon and Schuster.
- Offe, C. (1999): How Can We Trust Our Fellow Citizens? In Warren, M. (ed.): *Democracy and Trust*. Cambridge: Cambridge University Press. pp. 42–87.
- Rorty, R. (1998): *Truth and Progress: Philosophical Papers III*. Cambridge, Cambridge University.
- Stern, L. (1997): Értelmezés és beszédzárlat. *Holmi*, 9:(1). pp. 117–132.
- Sztompka, P. (1999): *Trust: A Sociological Theory*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Uslaner, E. M. (2002): *The Moral Foundations of Trust*. Cambridge: Cambridge University Press.